

## HÜSEYİN RAHMÎ GÜRPINAR'IN ROMANLARINDA DÎVÂN EDEBİYATI İLE İLGİLİ UNSURLAR

ÖNDER GÖÇGÜN

Babası, Aydın'lı Mehmed Said Paşa, Dîvân Edebiyatı tarzında şiirler kaleme alan ve O'nun hakkında bir mülâkat vesilesiyle kendisi :

«*Babam da şâirdi. Müteaddid şiirleri vardır.*»<sup>1</sup>

diyen, ancak; edebiyat dünyasında asıl çalışma sahasını, — «*peder-i mânevi*» si Ahmed Midhat Efendi'nin yolunda— hikâye ve roman teşkil eden; nazımda ise, hiçbir iddiası olmadığı gibi :

«*Ben lâkırdı söylemek için, vezin ve kâfiye aramağa şaşarım!*»<sup>2</sup>

şeklinde konuşan Hüseyin Rahmi Gürpınar; bununla birlikte, —belki de babasında tevârüs eden bir temâyülle— «*nazm*» ı denemekten ve neticede enteresan diyebileceğimiz şiirler yazmaktan uzak kalamamıştır.

Genellikle, *irony*'ye istinad ettiğini gördüğümüz hicviye tarzındaki bu şiirlerinin büyük bir kısmını, romanlarının muhtevası içerisine yerleş-tirmiş olmakla beraber, müstakilen neşrettikleri de vardır.

Müstakil manzumelerinin ilkini, «*Enîn-i Sevdâ*»<sup>3</sup> ve «*Rûhuma*»<sup>4</sup> isimli aşk şiirleri teşkil eden muharrir; II. Meşrutiyet'in ilânını takiben Boğ-boğaz gazetesinde, Eşref'in o ağır toplarından, Nef'i'nin Sihâm-ı Kazâ'-sına kadar götürebileceğimiz siyâsî mâhiyetteki kesif hücumlarını neş-reder ki, bunların da başında «*Terâne-i Kelbî*» nâmı, «*J. Kulaksız*» tak-ma adı ve :

1 *Mecdi Sadreddin*, «*Sevdiklerimiz - Hüseyin Rahmi*» İst. 1929 s. 9.

2 *Niyâzi Acdan*, «*Üstad Romancı Hüseyin Rahmi'nin Gençlere Tavsiyesi*» Son Telgraf. 27 Haziran 1937.

3 *Musavver Terakki Mecm.* nu : 28, 6 Teşrin-i Evvel 1320-1902, s. 28.

4 a.g.m. nu : 33, 10 Teşrin-i Sâni 1320-1902, s. 259.

Mefâîlün / Mefâîlün / Faûlün

vezniyle kaleme aldığı :

*Kudursak da hücum etsek cihâne  
Bütün kelmeler kudurdu bî-bahâne  
Bugün icâbeder böyle zemâne  
Kudursak da hücum etsek cihâne<sup>5</sup>*

diye başlayan 8 bend'lik «hicviye» si gelir.

Üç gün sonra, aynı gazetede yine :

Mefâîlün / Mefâîlün / Faûlün

vezni ve bu defa, «Merzifonî Ş. Hımârî» imzası ile, 1. bend'i :

*Ne oldum sanki ben oldumsa insan  
Yaşar benden daha rahatda hayvân  
Bu hâl en çok eşeklerde nümâyân  
Belâ oldu bana bu kesb-i irfân*

şeklinde olan, «Eşeklik» adını verdiği manzumesini; «Devr-i İstibdâd eşek-  
lerinden, kardeşim G.K.'ya...»<sup>6</sup> notu ile yayınlar.

Boşboğaz'ın, bundan 1 hafta sonraki nüshasında ise, başlıksız bir  
manzumesine daha rastlıyoruz ki;

Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün

vezninde yazdığı bu şiirin de, ilk iki bend'i şöyledir :

*Mülevveslik egerçi eskiden mu'tâda dönmüştür  
Şu yolsuzluk o mu'tâda yine icâda dönmüştür  
Bakın çarşı, pazar hep bir yaban âbâde dönmüştür  
Çamurlu yolları İstanbul'un berbâde dönmüştür*

*Yayan gitmek muhâl olmaktadır artık sokaklardan  
Nümâyân her tarafda bahr-i balçık tâ uzaklardan  
Geçerken kaldırımlarda zuhûr etmiş bataklardan  
Ahâlî gökde ördek avlayan sayyâde dönmüştür<sup>7</sup>*

5 Boşboğaz, nu : 32, 17 Teşrin-i Sâni 1326-1908.

6 a.g. gzt. nu : 33, 20 Teşrin-i Sâni 1326-1908.

7 a.g. gzt. nu : 35, 27 Teşrin-i Sâni 1326-1908.

1918 yılında, Yeni Mecmuâ'da «Ali'nin Şahâdeti» adlı ve :

*Vedâ ederken,*

*Ben harbe gideceğim  
Helâl et anneciğim*

*Kanın vardır kanımda  
Cannın vardır camımda*

*Beni büyüten meme  
Doyardım eme eme*

*Gel öpeyim anne  
Sen de sarıl Ali'ne*

*Keder nedir bilinmez  
Cenkden hep sağ gelinmez*

*Gitti gelmezse Ali'n  
Ne olur anne hâlin<sup>8</sup>*

...

şeklinde başlayan *hamâsî* mahiyetteki şiirine de tesadüf ettiğimiz Hüseyin Rahmi Bey'in; ilk romanı «*Âyine - Şık*»'dan başlamak üzere muhtelif eserlerinde, kısmen kendisinin yazdığı ve kısmen de, Dîvân şairlerinden iktibas ettiği çeşitli mısralara yer verdiğini görüyoruz.

Nitekim, «*Âyine - Şık*»'da; «*eski*», «*yeni*» çatışmasından hareketle ve artık devrin modernleştiğine temasla :

«*Heyhât! Zaman teceddüd ediyor. Bugün şöhreti memâlik-i Osmanîye'yi tutmuş bulunan bir büyük edîbin, bundan yirmi yirmi beş sene evvel karalamış olduğu :*

*Aşıkım nîrân-ı esîr sûz-i tâbımdır benim  
Sahn-ı mahşer lerze-nâk-i ıztırâbımdır benim*

8 Yeni Mecmuâ, «Ali'nin Şahâdeti» - Çanakka'ya Nüşai- Fevkalâdesi - Ist. 1337 - 1918, s. 115-116.

yolundaki eş'ârım bu zamânın on sekiz yaşındaki bir nev-resîdesi beğenmiyor. Çünkü, nîrânı sûz-i tâbına esîr eden zâtın, gece etrâfını görebilmek için otuz parakk bir Arab mumuna muhtâc olduğunu biliyor.»<sup>9</sup>

demek lüzumunu hisseder.

İkinci romanına, adını verdiği saf, temiz ve namus timsâli *Iffet*; san'atkâr ruhunun tabîî bir tezahürü olarak çeşitli el-işleri, danteller, örgüler, resimler yapar. Dîvân tarzında şiirler de kaleme alan genç kızın, bunlardan bazı beyitleri, yaptığı levhaların altına nasıl işlediğini muharrir şöyle nakleder :

«Beni en ziyâde mebhût-ı hayret eden şey, iki sakslının ortasındaki levha oldu. Bu levha, küçük kâğıt'ada olup, âfâk-ı bî-pâyânıyla gökleri istiğ-râka düşüren, şiddet-i galeyânıyla köpükler saçan bir deniz üzerinde gurûbu musavver idi. Fakat, müressimi ne fırça, ne de kalemle tersîm edilmişdi. Delikleri gâyet ufak bir kanava kâğıdı üzerine, rengârenk ince ip-lüklerle işlenmişdi. (...) *Iffet*, şu gurûb levhasındaki şa'sa'ayı hakkıyla tasvîr edebilmek için gözler kamaşdırmak husûsunda tabî'atin gurûb derecesinde bir mu'cize-i kemâlî olan gîsû-yi zer-târından birkaçını ilâveye lüzûm görmüş ve yine o altın saç telleriyle levhanın altına şu beyti işlemiş :

Serimden aldı âteş ufk-ı hicrân  
Hurûşân oldu eskimden şu ummân»<sup>10</sup>

Aynı eserde; doktor arkadaşı «N.» ile birlikte, —O'nun— Âtîf Bey isimli eski bir dostunun kabrini ararlarken, gördüğü içler ürpertici manzarayı ve gözlerine ilişen mısraları da :

«Âtîf Bey'in kabrini bulmak için bazı taşların evvelinden, ortasından veyâ âhirinden birer, ikişer mısra okuyub geçiyor idik.

Altında yatan genç kızın rûhâniyyet-i münevveresi üzerine vurmuş gibi güneşin aks-i şu'â'ıyla yıldızları parlayan yeni bir mezârın kitâbe-i senği şöyle başlıyordu :

Ben bir gül idim reng ü edâda  
Soldurdu rûzgâr atda bu hâke  
Giryân bıraktım pederi ammâ  
Figân-ı mâder çıkdı eflâke

9 *Âyine-Şık*, İst. 1305 s. 96-97.

10 *Iffet*, İst. 1312 s. 94 v.d.

Biraz ileride, gölgede kalmış bir taşın ortasında şu masralar gözüme ilişdi :

*Bilmem ki neydi kasdı gerdânın  
Mazlûmu oldum siyeh-rû'nun*

Azacık daha ötede yeşilliklere gömülmüş, taşı çarpılmış harâb, garîbâne bir mezarın kitâbesi de şöyle ibtidâ ediyordu :

*Va'dem mi yetmiş dânem mi bitmiş  
Kalmamış hissem bezm-i vefâda*

Nazarımıza arz ettiği iri, celî hatla yazılmış enli ve uzun taşın bize zorla okutmak istiyormuş gibi önümüze eskice, fakat yüksek, mehâb bir mezar çıkdı. A'nın da nidâ-yı sâmit-ânesi şu idi :

*Geçme ey zâ'ir görüb de sengimi  
Sanma âzâde bu yerden kendini  
Rikkat ile bak da bana ibret al  
Öğren o çerh-i denânın rengini»<sup>11</sup>*

şeklinde verir.

Gene, *İffet*'de muharrir; yakın arkadaşı ve o masum genç kızın hasretiyle perişan olan *Lâtif Bey*'e karşı —teselli bulması ümidiyle—, «*hazîn bir âhenkle, âheste âheste..*» *A. Hâmid*'in *Makber*'ini andırır tarzda, birdenbire içine doğan şu şiirleri okumaya başlar :

*Mağrib-i sevdâda düşdüm bir hazîn seyyâreye  
Çeşmini süzdü çekildi bu dil-i gam-hâreye  
İftirâkından yanar kalbim de çeşmim ter döker  
Döndü gönüm âb ile âteş saçan fevvâreye*

X

*Yok mu aşkım vahdetinde şimdi bî-ülfet misin?  
Uçdu mu reng-i izârın hâ'if-i zulmet misin?  
Bir kefen içinde üryân öyle hâbide yatan  
Söyle söyle sen zavallı o güzel İffet misin?*

11 a.g.e. s. 177-178.

*Ummâna bakdım eşkin niimâyân  
Envârı gördüm vechin bedâdâr  
Mağribde her şâm zülfün fîrûzân  
Maksber mi yoksa gönüm mü ey yâr?  
Nûru zulmetde eyleyen pinhân»<sup>12</sup>*

Mürebbiye'de; bir hafta sonu mektepten izinli olarak yaliya geldiğinde câzibeli, işveli Anjel'i görerek, şaşkına dönen ve kardeşleri Nezahet ile Vâhib gibi O'nun önünde diz çöküp, kendisiyle birlikte olmayı tasarlayan Şem'i; «bütün sabır ve ârâmını yakan, Anjel'in baygın gözleri...» karşısında, «kaba tertîb olunmuş bayat sözlerden...» şu beyti terennüm eder :

*Aşk odı evvel düşer ma'sûka andan âşika  
Şem'i gör kim yanmadan yandırmalı pervâneyi»<sup>13</sup>*

Metres romanının önde gelen tiplerinden Hâmi Bey'in karısı Saffet Hanım; Dudu Kalfa ile birlikte «aşk nâmesi» yazdırmak üzere gittiği bir «Yazıcı Efendi»nin duvarındaki levhada, «Âşık Ömer muktedâleri kadar da feyz-yâb-ı şâ'irîyyet olamadığı görül(en)...» birisi tarafından yazılmış şu kıt'ayı okur :

*Felek bir elektir eler yağmurun  
Kuraklık olsa da ne gam çal tamburun  
Ger yoğise şu cihânda bağ-ı ma'mûrun  
Gül açmış ya ki açmamış ne umûrun»<sup>14</sup>*

Yaşlı, fakat gönül hâlâ genç Yazıcı Efendi de, Saffet Hanım'ın güzelliği karşısında, «Defter-i Aşk»'dan :

*Kıldı bir mertebe tab'ım nefret  
Yanma gelse eger bir âfet  
Her nigâhı bana can-küş görünüür  
Ruh-ı âli yamar âteş görünüür»<sup>15</sup>*

mısralarını, haykır haykır okumak ister.

12 a.g.e. s. 217-218.

13 Mürebbiye, İst. 1316 s. 109.

14 Metres, İst. 1315 s. 494-495.

15 a.g.e., s. 509.

Aynı adam; kadın ağzından erkeğe yazdığı *muhabbet-nâme*'lerden en ziyade özendiklerine, itina ile kalem yürüttüklerine —bazı kısımlarını değiştirmek suretiyle—, «*Hübân-nâme*»'nin şu 41. bâbını ekler :

*Dilber oldur ki ola şûh-ı cihân  
Ola mâkbûl-i heme âdemîyyân*

*Ola meh-pâre ruh-ı tâbâm  
Ola temâm otuz iki dendâm*

*Eli ağzına uyar dilber ola  
Serviden kâmeti bâlâ-ter ola*

*Gelür geçer iken sokaklardan  
Başı taşkın ola saçaklardan*

*Çeşmi çekme ola sanki bâdem  
Urula âh ile gören âdem*

*Dizile nîze gibi müjgân  
Âşık-ı zâre vire lertzân*

*Perçemi hem-çün şeb-i târ-ı siyâh  
Bâht-ı âşık gibi her-bâr siyâh*

*Gül gibi rengi dahi âl olsun  
Zarâr itmez arada hâl olsun*

*Gerdeni ola dırâz ü memlû  
Olmaya yakası ammâ yağlı*

*Dehemi nâzik ola hem pek tenk  
Girmeye ağzına dahi bir denk*

*Mûmiyânı ola kıldan ince  
Zann olunsun kopacak gezdikce*

*Arkasında ola çâketi siyâh  
Câna minnet dahi olsa kûtâh*

*Elinde gantı gözünde gözlük  
Şık ola şık rukabâya körlük*

*Çekilir olmalı sözü sâzi  
Tâze enfiye-âsâ nâzi*

*Sâhib-i kâmet ü cism ü bâzu  
Bu ne heybet bu ne mâr-ebrû*

*Hamdullah eyâ tâm vücûd  
Sende bu söyledüğim hep mevcûd<sup>16</sup>*

Şıpsевdi'nin merkezî kahramanı *Meftûn Bey*; bir «kazâ-yı muhabbet»e uğrayan kardeşi *Lebibe Hanım* ile daha kötüsü, hâmile kalan ve çocuğunu düşürmek için, son derece tehlikeli çârelere başvurmaktan çekinmeyen teyzesinin kızı *Rebia* hakkında; şahsî kanaatine göre gerçek mânâda «hürriyet»in olmadığına ve kânûnun, yanlış telâkkilerle asıl gâyesinden saptırıldığına temasla :

«Bu husûsda asıl şâyân-ı ma'âheze olan insanlar... Bu vahâmetleri, hep onların vaz' eyledikleri kavânin tevîd ediyor. Hürriyet kelimesi hiçbir kavim nezdinde te'âmülce olacak nokta-i te'âlîsine henüz erişemedi. Birçok husûsâtda hürriyet sözü lâfzen mevcûddur. Maddeten değil.. Her bir hatve-i hürriyetimizi bir mâni'a-i kânûniyye sedd ediyor. Bunun pek farkında değiliz. Kânûn, hukûk-ı âhire tecâvüz esnâsında isbât-ı mevcûdiyyet ve hâkimiyet etmelidir. İki gönül birbirini cezb etmiş, arada kânûnun ne işi var? Kânûn-ı ezeli'ye, kânûn-ı beşerî nasıl gâlib gelebilir? Böyle aşk ve alâka husûsâtında kânûn araya girmeğe uğraşıyor da, o şedâd o lâ-yu'add mevâdd-ı cezâ'iyyesine rağmen bir te'sir-i kat'iyyesi görülüyor mu? Gece, gündüz işidilen, görülen bunca sevdâ fâci'alarının men'-i vukû'una muktedir olabiliyor mu?»

şeklinde düşünerek, *Hâkânî'nin* :

*İncilâ-yı ruhu yakdâkda fitil  
Söndü kandil-i Zebûr u İncil*

beytini okur ve kendi kendine :

«Şiir, acabâ bu yeni hikmete temâs eder bir fikir ile mi söylenmiştir?»<sup>17</sup>.

sorusunu sorar.

16 a.g.e. s. 518 v.d.

17 Şıpsевdi, İst. 1327 s. 492-493.



Daha sonra *Rebiâ'ya*, «*El-Ma'lûm*» imzası ile, kendisini felâkete sürükleyen ve dejenere bir tip olan *Bedri Bey* tarafından gönderilen mektupta :

«*Medeniyet terakkî edeli, izdivâcların da envâ'ı çıkdı. Mutlaka her izdivâc, zann-ı âliniz vechile imama, muhtarı, mahalle halkına, bütün eşi, dostu toplamakla, it'âmla olmaz. Kulunuz, âcizâne ef'âl ü efkâr-ı basite erbâbındanım. Böyle dağdağah şeylerden hoşlanmam. Aramazda icrâsını teklîf ettiğimize izdivâc geldi, geçdi. (...) Başımızdan gelip, geçen izdivâc-ı tabî'yye bu asr-ı medeniyetce (Mariage civil à l'improviste instantané) ya'ni «bi'l-irticâl izdivâc-ı medenî» derler. (...) Sevdâ-yı cebrîye kıyâmla, birtakım fecâyî'e sebep olanlar; işte bu hakîkati, bu kâ'ide-i tabî'yyeyi gayr-i müdrik, tulumbacı meşrepli cühelâdır. Sizi de, kendimi de bu gürûhdan add edecek kadar mahalskar göremem.»*

denilerek, bu sözlere :

*Gönül ma'sûka mevdû' bir emânetdir  
A'm gasba kıyâm bî-şekk hayânetdir<sup>18</sup>*

beyti ilâve edilir.

*Sevdâ Peşinde* romanında; *Sezâ Hamım*'la, çok sıkıfıkı görüştüğü arkadaşı *Nezihî Bey*'in karısı *Aynanûr Hanım*'ın; *Heybeliada*'daki evde biraraya geldikleri zaman, «*ellerine udlarına alarak*» bıkmadan, usanmadan :

*Görünür mü gayri âlem dâdeme  
Ben elimle yâre açdım sîneme<sup>19</sup>*

*Hüseynî* şarkısını terennüm ve hattâ, saatlerce çalıp, söyledikten sonra yine aynı eserle «*itmâm-ı âhenk*» ettiklerini görüyoruz.

*Cadı*'nın, önde gelen kahramanlarından *Nâşid Nef'î Efendi*; —romanın adı, kendisine sıfat olarak verilen— ölen karısı *Binnaz Hamım*'ın kabrinin sağ köşesinde, kapak kornişine yakın yerde, yazıya benzer siyah çizgiler görür. Eğilip, dikkat eder. Orada, kurşun kalemle yazılmış «*Mutasavvifâne Bir Şi'ir*»'e rastlar ve yanındaki *İrfan Kadın*'la birlikte okumaya başlar :

18 a.g.e. s. 507 v.d.

19 *Sevdâ Peşinde*, İst. 1328 s. 74.

Vüçûd elfâz  
 Adem ma'nâ  
 Bekle dâna  
 Ölümler ra'nâ  
 İder ikâz<sup>20</sup>

*Hakka Sığındık* romanında; *Abdal Velî Hazretleri* (!)'nin sırrına mazhar olmak ve bunun için de önce istediği emâneti, yani parayı göndermek üzere *Hâfız İshak* ile *Hacı ferhad Efendi* kafa kafaya verirler ve bu işi, kiminle yapacaklarını düşünürler. *Hâfız İshak* Efendi :

«Şurada, *Fuzûlî Divâna* duruyor. Oradan teefe'ül ederiz. Hangi isim çıkarsa, o nâmda bir adam ararız.»

diyerek, *Besmele* ile *Divan'ı* rastgele açar ve karşısına, ellinci sayfadaki şu *Gazel* çıkar :

Zulmet-i hayretde zikrindir bana vird-i zebân  
 Tûtüyem gûyâ yimem şekker yirim Hindustân

İhtilât-ı halkdan çekdim ta'alluk dâmenin  
 Kâf-ı uzletde bana simurg nisbet âşiyân

Cîfe-i dünyâyâ çok meyl itmezem herkes gibi  
 Ben hüma-tab'm gûdâ besdür bana bir üstühân

Yüz fesâhat tûti-i tab'ında muzmerdür velî  
 Kim dutar âyîne kim izhâr ider râz-ı nihân

Sâkinim bir yire kim yok v'tibârum zerrece  
 Rûşen-i re'y-i visâl himmetim hursit san<sup>21</sup>

Neticede, bu şiirde geçen «*Rûşen*» kelimesine istinad ederek, *Hacı Ferhad Efendi*'nin hac yoldaşı *Hacı Hurşid Efendi*'yi; kendisini, *Abdal Velî Hazretleri* diye «ermiş» bir adam olarak tanıtan ve bu saf adamları kandıran *Nüzhet Ulvi*'ye göndermeye karar verirler.

*Toraman*'da, «*hilkaten artist*» olan ve «*dünyâyâ meş'ûm bir kapıdan gelişi, kendini ahlâksız etmiş..*» bulunan *Binnaz*; para babası, komisyoncu *Şuâyib Efendi*'nin karşısında, udunu eline alır ve «*parmakları birçok*

20 *Cadı*, İst. 1330 s. 169.

21 *Hakka Sığındık*, İst. 1335 s. 60-61.

makâmâtdan girip, çıkararak taksîm eder iken..» birdenbire kalbinden kâh neş'e, kâh hüznün fıskırarak *Hicâz* makâmından şu *Gazel'e* girer :

*Bakma sûrî neş'eme ben vallahî bî-câreyim  
Göz yaşıyla demlenir bir dil-harâb âvâreyim*

*Sırr-ı kalbî söylenilmez her devâdan nâ-ümîd  
Bağrı derdli bî-teselli gönlü bahtı kâreyim<sup>22</sup>*

Daha sonra da, *Hüseynî* makâmından :

*Gel beni vaslınla şâd et kul kerem  
Gün bu gün sâ'at bu sâ'at dem bu dem  
Hoş geçir vaktin cihânda çekme gam  
Nakarât  
Gün bu gün sâ'at bu sâ'at dem bu dem*

x

*Gel seninle bâdeler nûş edelim  
Mihnet-i derdi ferâmaş edelim  
Mest olub deryâ gibi cûş edelim<sup>23</sup>*

şarkısını söyler.

Son *Arzu* romanında, *Büyükbaba Feyzullah Efendi*; «İftardan sonra odasında kahve, cigara ve enfiyeyi birbirine ulaya ulaya künkürler. Bir müddet sonra gözlerini açar, yine bu üç mükeyyifeyi birbiri ardınca sıralar. Eger komşulardan kendi gibi bir iki tiryâki ihtiyar, zâtını ziyârete gelmezse divânlara dalar.»

İşte böyle bir akşam, *Kalâyî*'nin «ehl-i keyf» hakkındaki «*Tercî-i Bend*»'ini okur :

*Kahve fincâmı elinde hele emdikçe şeker  
Kendi içdi sanur ol kahveyi çakşırı içer*

*Görse meclisde eger cezbeli bunca dilber  
Yitmeyüb çeşm-i çerez vasla şekerde çiker*

22 *Toraman*, İst. 1335 s. 122.

23 a.g.e. s. 123.

*Kaynaşırsa velî telve gibi dibe çöker  
Nîm hâb içre belinden kemeri gözse eger*

*Uyanub anda bakar kim ne uşak ne kemer  
Zevk-i vuslat iydiği uyku imiş cümle meger*

*Kahve ma'cûn tütün enfiye ve kâfir afyon  
İşte beş şeydir iden bizi azîzim mecnûn<sup>24</sup>*

Bunlardan, «ihtiyâr mizâcı doyub da, artık iğrenç gelince...» Pertev Divâm'ını açar. Orada :

*Yolunda aşk sebebdır lisâna gelmemize  
Değil lisâna vü belki cihâna gelmemize*

ve :

*Cezâsın bulsa da gaddâr onulmaz açdığı yâre  
Olur mu tîgi kırmak iltiyâm-ı zahmına çâre*

gibi «âşıkâne, derd-mendâne»;

*N'ola sâkaye kanım kaynasa cânım gibidir  
Virdiği bâde urûkumdaki kanım gibidir*

nevinden «rindâne» ve :

*Bu bağın bağbânı lânedden çok mürg uçurmuşdur  
Nice bin bendesin Pertev gibi konmuş göçürmüşdür*

şeklinde «hakîmâne» mısralar bulur.

Daha sonra *Fuzûlî*'yi karıştırır. Orada da :

*Aşk imiş her ne var âlemde  
İlm bir kâl ü kâl imiş ancak*

ve :

*Olsa da maksûdunca devrân-ı felek bir nice gün  
Olma mağrûr ehl-i hâl-i dehr rûşendir sana*

*Kâtil-i âbâ vü ecdâdan mu'âf itmez seni  
Umma andan dostluk resmin ki düşmendir sana*

kabîlinden «ârifâne»;

*Her ni'met ü mihnet ki virirsin Yârab  
Vir ni'mete bir kanâ'at vü mihnete sabr<sup>25</sup>*

değerinde, «dervişâne ve mutazarrîâne» şiirler bulur.

*Tebessüm-i Elem*'in merkezî kahramanı ve alafranga mizaçlı, determinist bir genç olan *Mehmed Kenan*, Sultan Mehmed Câmîi avlusunda, etrafında toplananlara :

«Sebebsiz kuş uçmaz. Bir karınca kıvıldamaz. Determinizm, determinisim, determinisim.. (...) Herhalde durgun kafalarda velleh-engiz efkâr temevvüc edemez. Muharrir ictimâ'î, ahlâkî bir ma'zerete sığınarak kalemini düşnâmdan kurtarabilmek için bir akıl, bir uslu, bir edîbden istib'âd edilecek bu taşkın sözleri kaçıklara söylenir..»

*İspanyol üdebâsından (Cervantes)'in (Don Kişot) hikâye-i meşhûre-sindeki bu nâmla yâd olunan kahramânının bir zirdeli mi? Yoksa, müfrit bir zeki mi? olduğuna Avrupa mütefekkirîn-i edebîyyesi henüz kat'î bir karar verememiştir.*

*Muvâzene-i akhyyenin te'mîni için muktezî evsâf-ı hulkîyyeden ba'zılarının lüzûmundan fazla çokluğu, diğerlerinin eksikliği bu hâle sebep oluyor. Zekâca, bunlar ba'zen en bilend mertebeye varırlar. Pek vâsi' bir muhayyileye, fikr-i icâda kudret-i ifâde ve tasvîre mâlikdirler. Az, çok mahrûm oldukları havâss kuvve-i mümeyyize, selâmet-i fikriyye ve sebâtıdır. Fa'âliyet ve mahsûlât-ı zihniyyede bir istikâmet ta'kîb edemezler. Yaşayışlarında bî-kayd, mühmil, mütelevvin ve beceriksizdirler. Ba'zen pek âlî mertebeye varan şiddet-i zekâlarına rağmen bir hâne, bir â'ile, bir iş idâresinden âcizdirler.»*

nutkunu (!) irâd ettikten sonra, fikrini teyid maksadiyle *Nâbî'nin* :

*Mu'tedil olmak için cümle umûr  
Lâzım a'mâle terâzû-yn şu'ûr<sup>26</sup>*

beytini okur.

25 a.g.e. s. 87-88.

26 *Tebessüm-i Elem*, İst. 1339 s. 487 v.d.

Mehmed Kenan Bey'in, «*fırtınalı hayât-ı âşıkânesi*» ni idâre eder birkaç yüz liradan ibâret, «*menba'-ı nûkûd*» u yavaş yavaş kurumaya yüz tutunca ve bütün servetini, uğruna harcadığı *Vuslat* adlı fâhişe de bunu sezince :

«*Benim mâzîm karanlık, safâ sürececek dem-i hayâtım işte bu zamandır. Onu da seninle mahrûmiyete mahkûm bırakamam. Herkes kesesine göre dost sevmelidir. Benim arzûlarımı yerine getirmekten âciz isen, buna muktedir olacaklar çok bulunur.*»

diye, kısa bir «*ültimeatom*» çeker. «*Her istiskâle tahammülden başka çâresi kalmayan...*» talihsiz delikanlının gitgide «*fâci'a-i sevdâ*» sı öyle bir raddeye gelir ki, nihayet güftesi *Enderunlu Vâsıf*'ın «*Tercî-i Bend*»'ine ait olan :

*Mihneti kendine zevk etmedir âlemde hüner  
Gam ü şâdi-i felek böyle gelir böyle gider*<sup>27</sup>

şeklindeki şarkının, acı bir su gibi olan mânâsını; «*hergün yudum yudum nûş ile...*» teselliye çalışır.

*Cehennemlik*'de, devletin mühim mevkilerinde bulunduktan sonra emekli olan ve (...) köyündeki yalısında; genç karısı *Câzibe*, küçükten beri yetiştirdiği yakışıklı evlâdlığı *Şemsi*, kızkardeşi *Ferhunde Hanım*, eniştesi *Sabri Bey* ve onların çocukları *Muzaffer*, *Mahmure* ile birlikte oturan *Hasan Ferruh Efendi*, «*merâk illeti*» ne tutulmuş, «*hastalık hastası*» bir tiptir. İşte bu zât, odasından denizi seyrederken, «*kuş gibi bir kano geçtiğini*» görünce :

«*Denizde, karada, havâda uçunuz bakalım, kâfir oğlu kâfirler.. Ecele çâre bulamadıktan sonra sizin zekâmızı kaç paraya alırım? Bizi sür'at-i tayerrâmınza imtisâle da'vet mi ediyorsunuz?*»

dedikten sonra, kendisinin; «*hikmet-i ahlâkiyyesi*»nde, değişmez «*düstûr-ı harekât*»<sup>1</sup> olan :

*İrişir menzil-i maksûduna âheste giden  
Tiz-reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır*

beytini okur.

Hergün eve gelen gazeteler için :

«*Bunların lisânlarından ne atık selika-i asliyye tarafdarânı memnûn olur, ne de cühelâ-yı kalem.. Yazdıklarının ne hammâl anlar, ne kâtib beğenir. Türk, Arab, Acem, Frenk katışması; şive-i asilâne ve letâfet-i edâdan mahrûm piç bir lisân vesselâm...»*

diyen *Hasan Ferruh Efendi*, sözlerine devamla :

*Kaldır da başını gel gör Nâbi  
Lisân-ı şî'rin ne hâle geldi*

mısralarını ilâve eder.

Mahallî gazetelerin başmakalelerini de :

*Ne edeb var ne siyâset  
Ne iz'ân var ne zarâfet<sup>28</sup>*

şeklinde tezyif ederek, okumaya lâyük bulmaz.

Aynı zât; Ermeni doktoru *Alimyan Efendi*'nin, «*ta'addüd-i zevcât*» yani, birden fazla kadınla evlenmenin zararları hakkındaki, «*kendince münasebetsiz bahsi*» ni değiştirmek için hazîn hazîn, *Fuzûlî*'nin :

*Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn  
Derd çok hem-derd yok düşmen kavî tâlî' zebûn<sup>28</sup>*

beytini mırıldanır.

Doktorun, kendine has üslûbu ile :

«— *Bu lafları Huzûri Efendi düzmüşdür?..»*

şeklindeki «*câhilâne*» sorusu üzerine, eskiye bağlı *Ferruh Efendi* ile, tamamen *Batı*'ya dönük ve *Divân Şîri*'ne hakkıyla vâkîf olmadığı için, O'na karşı çıkan *Muzaffer Bey* arasında başlayan şiir münakaşası; aynı zamanda muharririn, san'attaki «*Doğu*», «*Batı*» *dualisme*'ini ortaya koyması bakımından dikkate şâyândır.

28 *Cehennemlik*, İst. 1340 s. 20 v.d.

29 a.g.e. s. 438.

Nitekim, *Muzaffer'in* :

«— *Şu'arâ-yı sâlifemiz gülden, bülbülden, meyden, meykededen, melekden, felekden başka kâ'inâtın güzelliklerine, derinliklerine, neş'e-bahş, hüzn-âver menâzır-ı hakikiyyesine sevk-i enzâr edememişler, hudûd-ı hiss ü rü'yetleri pek mahdûd kalmış. Bî-pâyân tabî'atle hem-âhenk olacakları yerde Arûz'un mâni'-i inkişâf-dâr bahrleri içinde ve hemen körkörüne kulaç atıp, durmuşlardır.*»

sözüne dayanamayan yaşlı dayısı :

«— *Kuzum Muzaffer, eskileri beğenmemekden söze başlamak moda mudur? Zamanın hikmet-i terrakîsi bu mudur?*»

demek lüzûmünü hisseder.

Buna da, delikanlı :

«*Şâ'irlik; parlak kelimelerin, terkâblerin, mazmânların, cinâsların, tanîn-dâr kâfiyelerin, hoş-revân vezinlerin dimağa birşey söylemeyen fûsûn-kârîhlarıyla iğfâl-i enzâr etmek değildir. (...) Bekler idük ki; Cenâb-ı Fuzûli, Bağdad'ın feyz-dâr, hâr, âteşin, geniş ufuklarından, Fırat, Dicle, Diyâle nehirlerinin rûhu kaynatan dalgalarından, hülyâ-kâr sâhillerinden, o muhîtin eşcârından, ezhârından, dest ü beyâbânından, milletinin târih, an'ane, secâyâ ve hamâsetinden sânih olarak bize Irak'ın medenîyyetini, vahşetini, hayât-ı tabî'iyyesini, rûhunu terennüm etsin. Halbûki, O bize böyle tahassüsât-ı samimîyye yâdigâr etmeksizin, meş'ale-i dehâsın çıkmaz sokaklarda dolaşarak söndürdü.*»

cevabını verince, *Ferruh Efendi* :

«*Oğlum, her devrin muhît, zaman ve mekânla olan alâka-i tabî'iyyesini unutma... Fuzûli, irşâdât-ı şî'irîyyesini hangi menba'dan alıyor? Dehâsı büyük, fakat ufk-ı cevelâm mahdûd. Kendine mürşid olabilecek kadîm ve mu'âsır şu'arânın izlerini ta'kîb ediyor.*»<sup>30</sup>

şeklinde mukabele eder.

Kendisi de, genellikle muhtevası realist olan, serbest tarzda bazı şiirler yazan ve bunları bir defterde toplayan *Muzaffer Bey*; dayısının ısrarı üzerine şu şiirini okur :



## T Â L İ

*Koca başlı bir a'mâ, acûl, insafsız, hiyle-bâz  
Tutdu sürüdü beni elimden kış, yaz  
Düşdük çukurlara, batdık çamurlara  
Bırak yakamdan, dur kimsin? Söyle bana  
— Bana derler işit Tâli' Baba  
Encâm geldik, bir siyâh hafrenin ta başına  
İtdi elimden dedi: Şimdi uğurlar ola!<sup>31</sup>*

Aynı defterde, babası *Sabri Bey*'in gözüne de :

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

vezninde ve klâsik bir tavırla yazmış olduğu şu mısralar ilişir :

*Peyk olah câzibe-i ânına  
Âsümân-ı aşkında hep bi-karâr  
Rûh-ı nâlânım uçar seni arar  
Dökmek için eşkini dâmenine<sup>32</sup>*

*Efsuncu Baba* romanında; asırlardan beri birçok kimseyi meşgul eden «ilm-i simyâ» yolunda, altın yapmak ve insanı ölümsüzlüğe kavuşturacak madeni bulmak üzere çalışmalar yapan *Ebulfazl Enverî Efendi* ve O'nun yakın mesâi arkadaşları olan iki Ermeni delikanlısı, *Agop* ile *Kirkor* tipleri etrafında *Divân Edebiyatı* ile ilgili çeşitli unsurlara, *irony*'ye dayanan bir üslûpla yer verilir. Nitekim, *Artin Ağa* ismindeki hânende komşusundan edindiği kulaktan dolma, yarım yamalak mâlumatla klâsik musıkide bilgiçlik taslayan ve :

«Eski Osmanlı şu'arâsının merâkudır. Her şarkıya birkaç eşek bağlarlar..»

şeklinde konuşan câhil *Agop*'un; (*gözyaşı*) demek olan (*eşk*) kelimesini, (*eşek*) şeklinde okumak suretiyle :

*(Eşek) çeşmim hazretinle bingır bingır ağlaor..  
Langâ'nın bostan dolabı mâtem ile çağlaor...*

x

31 a.g.e. s. 461.

32 a.g.e. s. 462.

(Eşek) elemi çekme gönül nâfile şeydir..

x

Hep âh edüb zırlarsın gönül (eşek)im durmaz..

ve daha böyle eşekli beyitler bin dâne vardır. Hepsini biraraya toplasan koca bir kervan olur. Ahırlar almaz.. Zo bu ne merakdır-. Ne gustodur? Artın Ağa ile çok düşündük.. Şuara lafına hiç akıl erer ahbâr?..»<sup>33</sup> dediğini görürüz.

«Aslı temî, cehâlet ve kültür komiği esasına dayanan Efsuncu Baba..»'nın<sup>34</sup> merkezî kahramanı *Ebulfazl Enverî Efendi* de; *Binbirdirek'* de, tılsımlı kemere doğru yürürken kendi kendine :

*Ayn ü mim ü dal kim çeşm ü dehân zülfüdür  
Dil havass-ı aşka bu üç harfle eyler amel*<sup>35</sup>

beytini mırıldanır.

Agop ile *Kirkor*'a hitaben de, önce :

*Çâkhâ kez dest-i ışkâş der gurîbân-ı menest  
Her taraf râhest ger cânân sû-yi cân-ı menest*

(Benim yakam, O'nun aşkıdan yırtılmıştır; ben, O'nun aşkıyla perişanım. Cânân beni seviyorsa, her taraf benim için yoldur.)

ve daha sonra da :

*Tu der sühan şudî ve lezzet ez şeker kem şüd  
Tu leb güşûdî ve sırâbî ez güher kem şüd*<sup>36</sup>

(Sen söze başladın ve şekerin lezzeti azaldı.  
Sen dudağını kıpırdatınca, ağzından çıkan cevherler, susuzluğumu giderdi.)

mısralarını terennüm eder.

33 *Efsuncu Baba*, İst. 1340 s. 11-12.

34 Prof. Dr. Mehmet Kaplan, «*Hüseyin Rahmî'nin Üslubu ve Hayat Görüşü*» Hisar, nu : 9 Eylül-1964.

35 *Efsuncu Baba*, s. 53.

36 a.g.e. s. 59-63.

*Tutuşmuş Gönüller*'de; *Nevhayâl*'in evinde toplanmış olan *Şâheser*, *Nigâr Hayreddin* ve *Lemiye Lebib* adlı dört genç kız arkadaşı, sohbet ederlerken; evin karşısındaki gazinoda, *Nevhayâl*'i takibeden *Gâlib Nâhid* ile *Lemiye*'nin «*fahrî yâveri*» (!) *Kâsım Necâtî* nâmındaki gençlerin oturup, konuşmakta olduklarını görürler.

*Nigâr Hayreddin*'in :

«— *Bî-çâre bed-bahtlar!*. Ne kadar derdleşseler, bu iki *hâ'in kızın gönüllerini insâfa getiremeyecekler...*»

şeklinde hayıflanması üzerine *Nevhayâl* :

«— *Niye oluyorlarmış bî-çâre?*. *Dünyâda bizden başka kız kalmadı değil ya!*. Onları da kabûl ve haem edecek gönüller bulunabilir.. *Evimizin karşısındaki gazinoya oturup, pencerelerimize bakarak başbaşa derdleşmek terbiyesizlik.. Tedbirsizlik, bizim genç kızlık şöhretimize karşı bir tecâvüz, bir cinâyet değil mi?* Böyle, evin karşısına oturup, âşikâre işâret etmek...

diyerek, *Ziyâ Paşa*'nın «*Terkîb-i Bend*»'inden şu beyti okur :

*En ummadığın keşf eder esrâr-ı derûnun*  
*Sen herkesi kör âlemi serser mi sanırsın*

*Nigâr Hayreddin* de, alttaki iki mısraı hemen ilâve eder :

*Bir gün gelecek sen de perîşân olacaksın*  
*Ey gonca bu cem'iyyeti her dem mi sanırsın*<sup>37</sup>

*Evlere Şenlik-Kaynamam Nasıl Kudurdu?* romanında; eserin merkezi kahramanı 55'lik *Ayşe Makbule Hanım*'ı, genç âşığı *Devrân-zâde Vassaf Bey*'den soğutmak maksadiyle, kızı *Vehibe Hanım* ile damadı *Osman Zih-nî Bey*, Hırkaişerif taraflarında oturan *Hoca Kadîr Efendî* adlı bir zâta —büyü yaptırmak üzere—, giderler.

*Hoca*'nın evini ve kendisini tasvir ederken :

«*Basamakları mantar kesilmiş, parmakları çarpılmış, ayaklarımızın altı sanki;*

— *Aman dikkatli basmaz!*

ihâtâriyle gacıır gacıır bağırın bir merdivenden çıktık. Tavamı kararmış, yer yer sıvaları dökülmüş, tesviyesi bozulmuş çarpık bir sofadan yürüdüük. Küçürek bir odaya girdik. Kafesli pencerelerin önünde üzeri eski dokuma örtülü boydan boya bir ot minder vardı. Köşede küçük bir sandık kadar büyük bir yazı çekmesinin önünde başı arâkıyeli, zeki bakışlı, kır sakallı bir ihtiyar oturuyor. İçeri girerken verdiğimiz selâmu, telbîr getirir gibi derin bir göğüs sadâsiyle aldı. Ben mindere, Hoca'nın karşısına oturdum. Refîkam bir kırık iskemleye...»

diyen Osman Zihnî Bey; o arada duvarda, «Yâ Hazret-i Abdülkâdir-i Geylânî» levhası ile yeşil sarıklı bir sikke resmi ve altında şu iki mısralı görür :

Eğer altun ola dîrsen nâmnın  
Sikkesi altına gir Hazret-i Mevlânâ'nın<sup>38</sup>

Kokotlar Mektebi'nde, Ulviye Melek'in kendisi gibi eski bir fahişe olan ve adı geçen mektepteki (!) metres namzedi kızlara, moda ve zarâfet dersleri vermeye üzere gelen arkadaşı Prenses Diğeski nâmındaki kadın; «bazı gazetelerin köşelerine perde kurmuş lâtifeciler(i)...» at cambazhânelerindeki palyaçolara benzeterek, onlar hakkında :

«Bunların engin sözlü ciddîleri, feylesofları da bulunur... Gazetelerin hazmı ağır sütunları arasında bunlar istihâ açmak için ba'zen tuzu, biberi, sirkesi çok keskin salata çeşnisinde yazırlardır. Lâkin zavallılar, ŞEYH GÂLİB'in «Mâkiyâne-i Garrâ»'sı gibi sad-hezâr vâveylâ ile hergün türlü cevher yumurtlamak mecburiyetindedirler. Öyle ki, hergün yenen bu şekerden artık yazanlara da, okuyanlara da gnâ gelmiştir...»<sup>39</sup>

hükümünü verir.

Aynı eserde; metresi Şefkat'i, kendisini kaçırın Ali Vâhid Bey'in elinden kurtarmak için, bu adamın da dâhil olduğu —hattâ kadın ticâreti yapıldığını öğrendiği— Ermeni Kooperatif Şirketi'ne Mehmed Nihad takma adı ve Ermeni dostu Tefeciyan Ârâm'ın yardımı ile giden İrfan Yek-tâ Bey'e, orada içki ikrâm olunur. O, bu teklifi özür dileyerek reddedince; Ali Vâhid Bey, Bâki'nin :

Hoş geldi bana meykedenin âb ü hevâsı  
Billâh güzel yerde yapılmış yıkılası

38 Evlere Şenlik-Kaymanam Nasıl Kudurdu?, İst. 1927 s. 111-112.

39 Kokotlar Mektebi, İst. 1928 s. 214.

beytini okuyarak, sözlerini :

«— Efendim, buraya Kulaksız'ın meyhânesi derler. Ne âb ü hevâsı lââtîfdir, ne de manzarası.. Ancak, pek iyi rakısı vardır. Bu Ceneviz yâdigârı tonozun altında içerek, sohbet edilir.. Burada diğer sûretle ikâmet, âdetâ büyük kabahatdir..»<sup>40</sup>

şeklinde tamamlar.

*Utanmaz Adam*'da, adı; küçük iken «Yumurcak», sonra «Afacan» ve sırasıyla «Haylaz», «Çapkın», nihayet «Utanmaz» olan romanın merkezî kahramanı *Avnüsslâh*, tahsilde şiiire kadar yükseldiği zaman büyük merâkı, fakat noksan bilgisi ile *Nâmak Kemâl*'in, «*Cezmi*»'sinde yer alan :

*Yüksel ki yerin bu yer değildir  
Dünyâya geliş hüner değildir*<sup>41</sup>

beytindeki 1. mısraı, «*tepetaklak*» ederek, kendi süflî ruhuna en uygun düşecek tarzda :

*Alçal ki yerin bu yer değildir*<sup>42</sup>

şekline getirir.

*Ölüm Bir Kurtuluş mudur?* romanında; güftesi *Veysi*'ye, *Hicâz* makamından bestesi *Ud Hocası*'na ait olan ve *Gülfem*'in, «*gözleri yaşara yaşara hergün tımbır tımbır çaldığı..*» şarkının ilk mısraları şöyledir :

*Ezelden sen benimsin  
Canımsın hem-demimsin  
Benimsin sen benimsin  
Gül yüzlü dılberimsin*<sup>43</sup>

Nihayet, *Delî Filozof*'un merkezî kahramanı *Hikmetullah Efendi*, *Darülfünun* civârında gezinirken rastladığı bir dilenci ile konuşmaya başlar. *Süleyman Bey* nâmındaki bu adamın, vaktiyle üç bin lira çalıp, hapis yattığını öğrenen *Delî Filozof*, kendisine :

40 a.g.e. s. 448.

41 *Cezmi*, İst. 1304 s. 210.

42 *Utanmaz Adam*, İst. 1934 s. 3.

43 *Ölüm Bir Kurtuluş mudur?*, İst. 1945 s. 105.

«— Ahmak, üç bin lira çalınmaz!. Tövbe yoksulu olacak kadar... Meselâ elli bin lira, yüz bin lira... Yabancı bir memlekete firâr... Hırsızlığın da yolları vardır, Süleyman Bey! (...) Meselâ, çalan büyüklerden birine emniyet verip, çalarak O'nun hırsızlığın kolaylaştırarak yolda hizmet arz etmek... Bu hırsızlıktan hissene yüzde bir kuruş düşse ihyâ olursun. Dünyâ ve âhiretde hiç tehlikesi yoktur.

Devlet kurulduğundan beri bunlar vardır. Ve hattâ Abdülhamid zamanındakilerin sayıları ve yığılıkları paraları bellidir. O zaman, onlara hiçbir şey söylenmediği gibi, bu hırsızlıklar bugün mirâsçılar ellerinde kânûna uydurulmuştur. Bu çalı, çırpımlar başıaçık hırsızlık şeklinde yapılamaz; kânûna uygun adlarla vaftiz edilir. Elde edilen nüfûzla ne entrikalar çevrilmez. Büyük bir devlet adamının hizmeti müddetinde aldığı aylıklarla işinin sonunda biriktirdiği servetin yekûnu karşılaştırılınca hakikat anlaşılır. Aylıktan elde edilenin topu, devele kuloktur. Bu apaçık hakikate dünyada dil uzatılamaz. Yalnız senin gibi üç bin lira çalanların malları varsa çalanın para ödetilir, hırsız da cezâ görür. Öteki büyük hırsızlıklar, mirâsçılar payına kânûnî mal kaydolunur. Rûhu nûrlara garkolsun, büyük şâirimiz Ziyâ Paşa rahmetli iki mısramı kalbinden taşan bir ateşle yana yana söylemiştir :

*Milyonla çalan mesned-i izzetde ser-efrâz  
Birkaç kuruşu mürtakibin câyı kürekdir»<sup>44</sup>*

demek lüzumunu hisseder.

x

Böylece, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında Dîvân Edebiyatı ile ilgili unsurları ve tabii bu arada, O'nun nisbî ölçüler içerisinde kalan şairliğini, dolayısıyla şiir san'atına olan kısmî temâyülünü tesbite çalıştık.

Netice olarak; romanlarında, hayata genellikle «pessimist - karamsar» bir ruh hâli içinde bakan bunu telâfi maksadıyla de kalemini mizâha teslim eden muharririn; bu davranış tarzına uygun olarak yazdığı veya Dîvân şairlerinden iktibas ettiği manzum parçalarla, roman kahramanlarının olduğu kadar bilhassa kendisinin duygu ve düşüncelerini vuzûha kavuşturmak istediğini, söyleyebiliriz.

44 *Delî Fîlozof*, İst. 1964 s. 23-24.